

โครงการเส้นทาง “ยาเส้น”: เกษตรกรผู้ปลูก ผู้ผลิต ผู้จำหน่าย และผู้บริโภคบูรณาตนเอง

งานวิจัยเรื่อง “เส้นทางยาเส้น : เกษตรกรผู้ปลูก ผู้ผลิต ผู้จำหน่าย และผู้บริโภคบูรณาตนเอง” มีวัตถุประสงค์ คือ ประการแรก เพื่อศึกษาพัฒนาการ การปรับตัวของการผลิต และการกระจายผลผลิตของยาเส้น โดยเฉพาะการปรับตัวอันเป็นผลมาจากนโยบายการควบคุมยาสูบ ต่อผู้ผลิต ผู้บริโภคยาเส้น และอุตสาหกรรมยาสูบพื้นบ้าน และประการที่สอง เพื่อศึกษาพฤติกรรมของกลุ่มต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในเส้นทางของยาเส้น ดังนั้นกลุ่มต่างๆ ที่เป็นกลุ่มเป้าหมายของการวิจัย คือ เกษตรกร พ่อค้าคนกลาง โรงงานผู้ผลิตบูรณาตนเอง ร้านค้า และผู้บริโภค งานวิจัยครั้งนี้ ได้คัดเลือกพื้นที่ 7 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดหนองคาย จังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดนครพนม จังหวัดชัยภูมิ จังหวัดเพชรบูรณ์ จังหวัดเชียงราย และจังหวัดนครสวรรค์ เพื่อเก็บข้อมูลในกลุ่มโรงงานผู้ผลิตบูรณาตนเอง ส่วนกลุ่มเกษตรกร พ่อค้าคนกลาง ร้านค้า และผู้บริโภค ได้คัดเลือก 4 จังหวัด คือ จังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดหนองคาย จังหวัดเพชรบูรณ์ และจังหวัดเชียงราย โดยทำการคัดเลือกจังหวัดละ 1 ตำบล เพื่อเก็บข้อมูลดังกล่าว วิธีการเก็บข้อมูลใช้แบบสอบถาม การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกและการสนทนากลุ่ม ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้ คือ

เกษตรกรผู้ปลูกยาสูบ เพื่อผลิตเป็นยาเส้นนั้น ส่วนใหญ่กระจายอยู่ในจังหวัดต่างๆ ในภาคเหนือและภาคอีสานที่มีพื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับการปลูกยาสูบ การปลูกยาสูบเพื่อหั่นซอยเป็นยาเส้นในพื้นที่ที่ศึกษาจึงมีพัฒนาการมานานและได้เกี่ยวพันเข้าเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของเกษตรกร ซึ่งได้ปรับตัวเรื่อยมาตามสภาพการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม ตลอดจนนโยบายเกี่ยวกับการควบคุมยาสูบของรัฐ

กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกยาสูบในพื้นที่ศึกษานั้นเดิมทีปลูกยาสูบเพื่อบริโภคในครัวเรือนและเพื่อค้าขายหรือแลกเปลี่ยนกับสินค้าอื่นๆ ที่ครัวเรือนไม่สามารถผลิตได้ ต่อมาหลังการเข้ามาส่งเสริมการปลูกยาสูบของรัฐ เกษตรกรส่วนใหญ่จึงหันไปปลูกยาสูบให้แก่โรงบ่มหรือสถานียาสูบของโรงงานยาสูบ กระทรวงการคลัง ในปัจจุบันเกษตรกรบางกลุ่มส่งใบยาสูบป้อนให้กับทั้งสองแหล่ง คือ สถานียาสูบของรัฐ และโรงงานผลิตบูรณาตนเองของเอกชน นอกเหนือนั้นเป็นการขายให้กับพ่อค้ารายย่อยในปริมาณไม่มากนัก เกษตรกรบางกลุ่มอย่างเช่นในจังหวัดร้อยเอ็ดปลูกใบยาสูบเพื่อป้อนให้กับบริษัทผู้ส่งออกอย่างเดียว ในขณะที่เดียวกันมีเกษตรกรบางกลุ่มที่หันมาปลูกใบยาสูบ เพื่อป้อนให้แก่ธุรกิจยาเส้นเพียงอย่างเดียว ส่วนพื้นที่ปลูกสำหรับหั่นซอยเป็นยาเส้นนั้น มีทั้งพันธุ์เวอร์จิเนีย พันธุ์เบอร์เลย์ และพันธุ์พื้นเมืองซึ่งลักษณะพันธุ์แตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ เช่น พันธุ์ไวโกน พันธุ์ดอกฮักน้อย พันธุ์อีดำ เป็นต้น

ส่วนพ่อค้าคนกลางนั้น พบทั่วไปในพื้นที่ที่มีเกษตรกรปลูกยาสูบ เดิมที่มีพ่อค้าเร่รายย่อย คอยรวบรวมและกระจายผลผลิตยาเส้นไปสู่ผู้บริโภค เมื่อมีการส่งออกยาเส้น ได้ทำให้พ่อค้าคนกลางขยายบทบาทไปทำหน้าที่ส่งเสริม และรวบรวมผลผลิต มีสต็อกขนาดใหญ่ขึ้น และทำหน้าที่จัดยาเส้นป้อนให้โรงงานผู้ผลิตบุหรี่ยุคใหม่เองออกจำหน่ายด้วย

ส่วนโรงงานอุตสาหกรรมบุหรี่ยุคใหม่ มีขนาดที่แตกต่างกันไป ตั้งแต่กำลังการผลิตไม่ถึงตัน ไปจนถึงหลายร้อยตัน มีโรงงานที่ตั้งมานานกว่า 80 ปี แสดงให้เห็นว่ามีการค้าขายบุหรี่ยุคใหม่นานแล้ว และมีโรงงานที่ตั้งขึ้นมาใหม่จำนวนมาก แสดงให้เห็นว่าการบริโภคบุหรี่ยุคใหม่มีการขยายตัวมากขึ้น การผลิตบุหรี่ยุคใหม่มีขั้นตอนที่ง่ายโดยหลักก็คือ เอายาเส้นมาผสมกันหลายชนิดให้ได้รสตามต้องการ และบรรจุถุงส่งออกจำหน่าย ผลิตภัณฑ์ยาเส้นยังไม่มีกฎหมายควบคุมมาตรฐาน

ส่วนร้านค้าจำหน่ายบุหรี่ยุคใหม่นั้น เป็นร้านขายของชำ การศึกษาครั้งนี้พบว่า แต่ละร้านจำหน่ายบุหรี่ยุคใหม่ในปริมาณไม่มาก เนื่องจากว่า ร้านค้าเหล่านี้อยู่ในพื้นที่ปลูกยาสูบ ที่เกษตรกรเก็บไว้บริโภคเองอยู่แล้ว แต่เมื่อกำหนดจากจำนวนร้านค้าที่กระจายอยู่ทั่วไป ก็จะพบว่าบุหรี่ยุคใหม่มีการแพร่หลายและมีปริมาณมาก การวางจำหน่ายยังไม่ได้ถูกควบคุมแบบเดียวกับบุหรี่ยุคเก่า

ส่วนผู้บริโภคนั้นพบว่า เน้นกลุ่มวัยกลางคน มีการศึกษาดำ มีรายได้น้อย บางรายเคยบริโภคบุหรี่ยุคเก่าและหันมาบริโภคบุหรี่ยุคใหม่ เนื่องจากว่ามีค่าใช้จ่ายสำหรับการบริโภคบุหรี่ยุคใหม่ต่ำ แม้ว่าผู้บริโภคส่วนใหญ่มีความตระหนักต่อพิษภัยบุหรี่ในระดับสูง แต่มีมุมมองว่าบุหรี่ยุคใหม่มีพิษภัยมากกว่าบุหรี่ยุคเก่า

การศึกษาในครั้งนี้ เสนอว่า ควรมีการทบทวนนโยบายเกี่ยวกับเกษตรกรในเรื่องพื้นที่และพันธุ์ยาสูบที่เกษตรกรนำมาหั่นซอย นโยบายเกี่ยวกับโรงงานในเรื่องมาตรฐานผลิตภัณฑ์ นโยบายด้านภาษี และควรจะมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการควบคุมบุหรี่ยุคใหม่โดยใช้มาตรการอื่นๆ ที่มีใช้มาตรการด้านราคาเพียงด้านเดียว